

Vrednovanje i zaštita moderne arhitekture

Problem zaštite moderne arhitekture treba razlagati kroz teorijski pristup vrijednostima moderne, koju vidim kao dogradnju i slijed povijesnosti sveukupnog prostornog stvaralaštva u nas i dakako, usporedno sa svjetskim zbivanjima, kojih smo između dva svjetska rata bili aktivni sudionici.

Naslijeđe našeg modernog graditeljstva mjereno ostvarenim djelima, mnogobrojnim neostvarenim projektima i novom mišlju koju je unijelo u našu kulturnu sredinu nesumnjivo je veliko, značajno i vrijedno. Moderna arhitektura prve polovine dvadesetog stoljeća nosi velike, još uvijek nedovoljno rasvijetljene vrijednosti duha, za povijest značajnog vremena mnogih avangardnih previranja, od društvenih do umjetničkih, noseći i svu raznolikost i antagonizme tih gibanja.

U estetskom smislu moderna arhitektura još i nije cjelovito vrednovana. Moderna arhitektura još nije, nažalost, postala povijesno pamćenje, svojina cjelovitog duhovnog i kulturološkog obzorja. Za to ćemo dobrim dijelom kriviti namjernu ili tek nehajnu (?) nebrigu onih koji su administrativno vodili našu kulturu, a i arhitekta same, zbog njihove neborbenosti.

Ipak, već gotovo stogodišnja stvaralačka vrijednost danas treba brižnu fizičku zaštitu. Naravno, takva zaštita slijedi tek poslije visoko izgrađene svijesti o čuvanju baštinenih vrijednosti modernog graditeljstva. Kao što štitimo građevine prošlih stvaralačkih epoha, vrijeme je da štitimo i vlastitu burnu epohu i sve njene ključne korijene koje tako često volimo zvati korijenima našeg vremena, previranja i ostvarenja, jer možda baš u avangardi leži ključ buduće epohe.

Hrvatska se arhitektura prve polovine dvadesetog stoljeća ostvarivala usporedno sa svjetskim zbivanjima ostvarujući vrhunska djela u svjetskim razmjerima. Mi to možemo meritorno tvrditi, ali istovremeno moramo to i svijetu pokazati, a znamo kako je to teško. Nažalost, svoju situaciju često samo kompliciramo. Nužnost zaštite naše moderne arhitekture više je nego očita i zadnji je čas da se na to upozori i da se u tom smislu djeluje. Vrhunske vrijednosti moderne arhitekture propadaju nam pred očima, ili kao krajnje zapušteni objekti, ili kao nasilno devastirani objekti. Opasnost pregrađivanja, neprostudiranih popravaka i rušenja svakodnevna su pojava. Važno je upozoriti da te vrijednosti prelaze naše

nacionalne okvire i da su bitan dio europske kulturne i umjetničke baštine.

Zaštita arhitektonske spomeničke baštine u prvom je redu etički čin. Čuvanje žive povijesti modus je našeg življenja i mogućnost svake stvaralačke akcije. Čuvanje je to nacionalnog, ali i vlastitog pamćenja, bez kojega slijedi rasap duha, to jest, rasap moguće zdrave budućnosti. Čuvanje spomeničke baštine, čiji je važan dio i čuvanje novijih vrijednosti, naš je najneposredniji dodir s poviješću i naša najneposrednija projekcija u buduće vrijeme. Povijesno pamćenje ovdje prerasta u povijesnost, koju živimo i kojom otvaramo budućnost novoj povijesti koju ćemo i opet stvaralački živjeti.

Nakon devijacija kasne moderne poslije Drugog svjetskog rata, nakon mnogih pojedinačnih boljih ili lošijih pokušaja arhitektonskog iskazivanja, preko zabluda, ali i nekih relevantnih ostvarenja postmoderne te niza agresivnih i raznolikih nastojanja kratka vijeka, danas osjećamo ili stvaralačku prazninu ili još nedefiniranu težnju za povratkom istinama moderne arhitekture prve polovine dvadesetoga stoljeća. Ipak, nakon sažetaka cijele naše epohe nužno je otkriti i prepoznati one vrijednosti, bez obzira kojim su duhom ozračene, koje mogu nastaviti i koje će nastaviti stvaralački put arhitekture. U svijetu se to postupno događa, uz sve izraženiji interes za avangardu prve polovine stoljeća; naravno, uz kritički promišljen pristup povijesti cjelovitog duhovnog previranja te današnju mogućnost mišljenja i ocjenjivanja. Vrijednosti ostaju prepoznatljive i njih želimo sačuvati. Zaštita moderne arhitekture tako postaje dio povijesnog mišljenja, a u praksi ona mora biti djelotvorno i studiozno provedena.

Naša situacija u tom je smislu katastrofalna, s obzirom na vrijednosti kojih smo baštinici. U našim prilikama postoje tek prvi pokušaji valorizacije, još uvijek nedostadni, dok smo u praksi, zbog neučinkovitosti provedbe zakona izgubili već mnoge vrijedne objekte, a gotovo svi su već znatno devastirani ili bitno fizički ugroženi. Izostale su sustavne povijesne studije, a za zaštitu je u prvom redu nužna svijest o povijesnosti trenutka, o čuvanju vrijednosti, a tek onda materijalne mogućnosti. Građenje svijesti društva previše je dugotrajan posao da bismo u tome nastojali. A što je kod nas od moderne arhitekture zaštićeno? Na to će odgovoriti zavodi za zaštitu. Još je važnije pitanje može li se uopće u našoj situaciji

ji efikasno zaštititi zakonom štice? Do danas nismo vidjeli rezultata. Čini se da je efikasna zaštita arhitektonske spomeničke baštine jedino moguća, ne zakonom o zaštiti, već isključivo i nažalost tek striktnim provođenjem tog zakona; naravno, s insistiranjem na primjerenim sankcijama. Primjeri koje ovdje pokazujem nisu posebno odabrani i tek su neznatan dio procesa razgrađivanja naše moderne arhitekture. Mislim da je beskorisno tumačenje primjera koje će tek neki prepoznati kao vandalizam prema vlastitoj povijesti. Treba, dakle, angažirano djelovati propisima i zakonom, a tu svaki stvaratelj, nažalost, ostaje nemoćan. Na društvu je u cjelini, a na vlasti posebna odgovornost da bude prisutna i omogućiti stručnjacima da djeluju po svojoj profesionalnoj etici; naravno, u korist zajedničke kulture i našeg nacionalnog identiteta. Ako su i zavodi administrativno nemoćni, ima nas pozvanih koji možemo barem meritorno dignuti glas.

Mnogo je objekata nestručnim intervencijama i neznačajkim popravcima iskvareno, unakaženo, a često i potpuno devastirano. Katastrofalan je primjer za to Tomislavov dom na Sljemenu, koji je vrhunsko djelo naše i svjetske arhitekture, ali ga više ne možemo pokazati. Događalo se to i u vrijeme dok su autori tih djela još bili živi i često sami htjeli intervenirati i pomoći; no, to je uvijek bilo uzaludno. Danas više ni nema te mogućnosti, pa taj problem ostaje na savjesti prvenstveno onih, koji su direktno svojim poslom zaduženi za čuvanje graditeljske baštine. Ali niti tu nema stvaralačkog i stručnog sluha, a možda niti mogućnosti za djelatnu i energičnu akciju. Zašto je tomu tako, tema je koja bi nas odvela na još jedno upitno područje.

No, što činiti u ovom trenutku ne želimo li mirno gledati i sudjelovati u rasapu vlastitih povijesnih i kulturnih vrijednosti?

Zaštita moderne arhitekture koja je već u pojedinačnim primjerima dijelom, ali samo formalno provedena, integralni je problem cjelovite zaštite spomeničke baštine, pa je isključivo tako treba promatrati. Svijest o vrijednosti graditeljske baštine sporo se izgrađuje, dok iste te vrijednosti užurbano propadaju. Društvo mora biti sposobno zakonom zaštititi te vrijednosti. Zakon i postoji, ali je njegova provedba zakazala i potpuno je jalova. Uz zakon, naravno, moraju slijediti drastične sankcije, jer bez njih je sve nastojanje promašeno. Vrijeme je da, ako znamo što hoćemo, sebi konačno postavimo jednostavan program i da ga isto tako jednostavno provodimo.

Takav bismo program mogli sažeti u sljedećim točkama:

1. Pojam baštine kao spomenika kulture mora biti sastavni dio opće edukacije, posebno obrazovanja arhitekata. Potreb-

no je znanstveno proučavanje moderne arhitekture u sklopu baštinjenih kulturnih vrijednosti te obrazovanje široke javnosti putem medija.

2. Treba postupno i uporno graditi svijest pojedinca i društva, osobito onih koji sudjeluju u vlasti.

3. Treba ostvariti kratak i jasan zakon o zaštiti spomeničkih vrijednosti te organizirati njegovu učinkovitu provedbu i definirati sankcije kao jedino pravo, realno i moguće rješenje.

4. Nužna je organizacija službe zaštite spomeničke baštine koja bi djelovala uz visokostručne i znanstvene kriterije bez utjecaja trenutačnih interesa vlasti, privrede, pojedinca itd. te organizacija nadzora tijekom provedbe graditeljskih zahvata, uz mogućnost istodobnog pokretanja pravnog postupka i oštrih sankcija.

Ovom se problemu mora pristupiti vrlo radikalno želimo li za nekoliko godina vidjeti rezultate u našem okružju ili će buduće generacije i nadalje jadikovati i ponovno otkrivati ono što smo znali, a kao stvaratelji nismo mogli učiniti gotovo ništa.

Summary

Tomislav Premerl

Evaluation and Protection of Modern Architecture

Protection of Modern architecture forms a part of the general theory and practice of conservation of architectural monuments (cultural heritage). Special and precious works of Modernism in Europe have generally acquired civic rights as monuments of cultural value. They have been scientifically evaluated and many among them conserved by experts. In Croatia, one can witness the first attempts of such evaluation, which are far from sufficient, while in practice many valuable buildings have already been destroyed, and almost all of them are considerably damaged or in serious physical danger.

The author presents the problem of conservation of Modern architecture through a theoretical approach to the values of Modernism, which is regarded as a superstructure and the historical development within space creation as a whole.

Egon Steinmann: Dječja bolnica na Šalati, 1928.

Intervencija 90-ih godina.

J. Korka, Đ. Krekić, Đ. Kiverov: Radnički dom (Dom sindikata) na Krešimirovu trgu u Zagrebu, 1937.
Nadogradnja i novi krov, 70-ih godina.

Mladen Kauzlarić i Stjepan Gomboš: Obiteljska kuća u Novakovoj 15, 1932.

Bezobzirna nadogradnja za arhitektonski biro.

Ernest Weissmann: Obiteljska kuća na Jabukovcu 23, 1933.

Preoblikovanje za novog vlasnika, upravo dovršeno.